

Наталія Самохіна,

зав. відділу газетних фондів НБУВ,

канд. техн. наук

Російські газетні видання XVIII–XIX ст. у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

У статті розглянуто основні аспекти розвитку російської газетної преси XVIII–XIX ст. Подано стислий аналіз деяких газетних видань зазначеного періоду та коротку характеристику перших російських часописів, що зберігаються у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ).

Ключові слова: періодичне видання, газетна преса, унікальний часопис, друковані матеріали.

In the article the basic aspects of developing of Russian newspaper periodicals in XVIII–XIX centuries are considered. The brief analysis of some newspapers at the corresponding period and concise character of the first Russian periodicals in fund of the Vernadsky National Library of Ukraine are presented. The history of Russian newspaper periodicals in XVIII–XIX centuries demonstrates its active participation in political, economical and social life of country. This article will serve as a useful guide to readers and researchers with a special interest in periodicals history of Russia at the mentioned period.

Keywords: periodical, newspaper press, rare newspaper, printed material.

Мета статті: ознайомлення з першими російськими друкованими газетними виданнями XVIII–XIX ст., представленими у Відділі газетних фондів НБУВ (загальний обсяг фонду газетних видань понад 200 тис. річних комплектів часописів), для максимального розкриття унікальної газетної колекції найбільшої бібліотеки Української держави.

Важливою датою в історії періодичної преси Росії є 15 грудня 1702 р., коли Петро I видав наказ про друк та розповсюдження газети «Ведомости», яка мала інформувати читачів про важливі події та явища у вітчизняному та закордонному житті. Створення «Ведомостей» було зумовлено потребами соціально-економічного розвитку Росії. Петро I бачив у газеті державний орган, трибуну своїх петровських та їх результатів, засіб агітації за підтримку політики, яку він проводив [2, 5]. Випуск першого російського друкованого часопису почався одразу ж після опублікування царського наказу – 16 грудня 1702 р. Газета виходила протягом 1702–1727 рр., спочатку в Москві, а з 1711-го – у Москві та Петербурзі.

Майже кожний номер видання містив зведення, листи Петра I і його сподвижників про хід Північної війни між Росією та Швецією (1700–1721 рр.). Газета інформувала читачів про нарощування військової могутності Росії, зростання її переваги над шведською армією. Державний орган славив царя як умілого стратега і воїна, детально розповідав

про перемоги, що були одержані російськими військами на чолі з Петром I.

Видання висвітлювало діяльність уряду в економічній, політичній і культурній галузях. Велике місце в газеті відводилося торгівельній інформації, особливо багато писалося про розвиток зовнішньої торгівлі.

У першій російській газеті також йшлося про успіхи освіти, про відкриття шкіл. Крім того висвітлювалися події закордонного життя: Росія була пов'язана з європейськими державами дипломатичними відносинами, вела з ними торгівлю і підтримувала культурні зв'язки. Газета постійно знайомила читачів з воєнними подіями в Європі. У центрі уваги «Ведомостей» були західні сусіди Росії – Польща, Швеція, Данія. З південних – найчастіше згадується Турція. Важливим джерелом матеріалів про закордонне життя служили різні періодичні видання європейських країн, які потрапляли до Посольського приказу з Лейпцига, Гамбурга, Відня, Парижа, Амстердама та інших міст.

Редакції, в сучасному її розумінні, у «Ведомостях» не було. Матеріали для газети подавали різні органи центрального управління. Особливо багато їх надходило від Посольського приказу. Матеріали спочатку концентрувалися в Монастирському приказі, а звідти вже передавалися до друку. Підготовлений до видання матеріал зазвичай потрапляв до директора типографії. Але керівником, редактором «Ведомостей», який брав безпосередню участь у виданні газе-

ти, був Петро I. З 11 травня 1711 р. за його наказом «Ведомости» почали друкувати у Петербурзі.

Треба відзначити, що інформація не була єдиним жанром газети. У ній друкувалися репортажі, кореспонденції, бібліографія тощо. Так, у листах Петра I – приклад військової кореспонденції, – не тільки повідомлялося про бойові операції, а й аналізувалися різні події [4, 5].

Після смерті Петра I «Ведомости» існували ще два роки. 4 жовтня 1727 р. санктпетербурзьку друкарню газети було передано Академії наук. На зміну «Ведомостям» прийшла газета «Санктпетербургские ведомости». Водночас у друкарні Академії наук починають виходити щомісячні історичні, генеалогічні та географічні додатки до цієї газети – «Примечания» (1728–1742). Їх можна вважати первинною формою російського журналу. У газетному фонді НБУВ зберігаються «Примечания» за 1732, 1733, 1738, 1739, 1741, 1742 рр.

Спочатку вони містили розширені коментарі до офіційних вістей «Санктпетербургских ведомостей». Але згодом «Примечания» стають науково-популярним виданням. Тут друкуються статті з питань торгівлі, промисловості, природознавства, історії. Висвітлюється політичний, економічний та соціальний устрій зарубіжних країн: «Об английском парламенте» (1732, ч. 8–14); «О турецкой земле и о турках» (1739, ч. 21–26); «Известие о Калифорнии» (1741, ч. 24–34) та ін. В декількох випусках видання подавали великі наукові статті: «О магните» (1733, ч. 57); «О фосфоре» (1738, ч. 76–86); «О видимой величине звезд» (1738, ч. 7–16); «О внешнем виде Земли» (1738, ч. 27–32); «О янтаре» (1739, ч. 38–41); «О достойных примечания переменах на поверхности Земли» (1739, ч. 89–96); «О Млечном Пути и о подобных небесных явлениях» (1739, ч. 6–8, 12); «О сиянии зодиака и о солнечной атмосфере» (1739, ч. 45–48); «О недавно явившейся комете» (1742, ч. 33–41).

У «Примечаниях» докладно описуються різні святкові події, що відбувалися в Петербурзі, подаються результати спостережень за погодою в столиці тощо. З'являються нариси про російських мандрівників, серед яких «Известие о Северном морском ходе Россиян из устьев некоторых рек, впадающих в Ледяное море, для проводывания восточных стран» (1742, ч. 50–60). Також публікувалися матеріали про подорожі та відкриття: «О мореплавании на север» (1738, ч. 22–26; 1739, ч. 76); «О Орфирейском плавании под водою» (1741, ч. 3–5). «Примечания» не обходили увагою і медичні теми, наприклад: «Физическое известие о целительных водах вообще» (1739, ч. 15–20).

Іноді видання друкувало матеріали з іноземних джерел, зокрема, «Краткое описание разных машин взятое из французской книги Machines approvees par l'Academie Royale des Sciences, Paris 1735» (1739, ч. 67–71; 1742, ч. 15, 16, 41–46).

З'являлися на сторінках «Примечаний» статті з літератури та мистецтва: «Историческое описание одного театрального действия, которое называется опера» акад. Я. Штеліна (1738, ч. 18–21, 33–34, 39–49), «О немых комедиантах у древних» (1739, ч. 87) акад. Ф. Штрубе де Пирмона, «О пользе театральных действ и комедий к воздержанию страстей человеческих» (1739, ч. 85–86) та ін. [2]. Вперше в історії російської журналістики публікуються листи, адресовані видавцям, наприклад, «Письмо сочинителям Санктпетербургских примечаний о мореплавании в север» (1739, ч. 72–73). «Примечания» подавали також статті, нариси на філософські теми: «О пользе философии в юриспруденции» (1738, ч. 92–100); «О философии» (1738, ч. 52–57); «О различии между разумом и рассуждением» (1739, ч. 88); «О житии и учении первого так называемого философа Пифагора» (1739, ч. 34–37) та ін.

У різні роки перекладачами «Примечаний» були М. Ломоносов, В. Тредиаковський, В. Адодуров, І. Тауберт та ін., які зробили вагомий внесок у розвиток літературно-публіцистичного стилю російської преси.

Газета «Санктпетербургские ведомости» була офіційним виданням, що виходило в Петербурзі протягом 1728–1917 рр. (у XVIII ст. – 2 рази на тиждень, з 1800 р. – щоденно). У фонді НБУВ часопис представлений з деякими вилученнями за 1735–1914 рр. З 1914 р. газета мала назву «Петроградские ведомости» (у фонді НБУВ вона зберігається за період 1914–1916 рр.). Видавалася газета при Академії наук, а з 1875 р. – при Міністерстві народної освіти. Її редакторами (в різний час) були: Г. Міллер, І. Богданович, А. Очкін, В. Корш, М. Усов, Е. Ухтомський та ін. [1, 2].

У «Санктпетербургских ведомостях» друкувалися: внутрішня та іноземна хроніка, об'яви про продаж, купівлю, підряди, повідомлення про театральні постановки та книги, що вийшли друком, перелік осіб, які приїхали або виїхали з Санкт-Петербурга, запрошення, повідомлення-попередження, різноманітні приватні об'яви, медичні поради у рубриці «домашний лечебник», вексельний та грошовий курс, прогнози погоди тощо. Протягом 1748–1751 рр. іноземні вісті редагував М. Ломоносов, який надавав матеріалам більш простого, розмовного характеру. У газеті також друкувалися «Ученые известия».

Вони містили різноманітні відомості про зарубіжні країни та їх населення. Взяти хоча б 1826 р.: № 12 від 9 лютого містить фрагменти з творів г-на Ешвеге про Бразилію; у № 14 від 16 лютого надруковано «Нечто об индейцах из книги Аббата Дюба»; № 30 від 13 квітня подає опис становища в Бразилії, Чилі та у м. Буенос-Айресі за книгою О. Калдклуга.

У №№ 102, 104 від 22 та 29 грудня 1825 р. «Санктпетербургские ведомости» докладно описують події, що відбулися на Сенатській площі 14 грудня 1825 р. під час повстання. У № 58 від 20 липня 1826 р. газета опублікувала обвинувальні матеріали за справами декабристів.

З 1847 р. «Санктпетербургские ведомости» виходять з підзаголовком «Газета политическая и литературная». У виданні крім внутрішніх, іноземних та казенних відомостей з'являються нариси, оповідання, фейлетони, театральна хроніка, переклади, бібліографічний розділ. У цей час з газетою співробітничать літератори ліберального і демократичного табору – П. Анненков, І. Горбунов, свої оповідання друкує М. Успенський, статті публікують П. Боборикін, В. Полетика, К. Ушинський. Видання відгукувалося на всі значні твори російських письменників. Наприклад, у № 12 за 1848 р. знаходимо рецензію на роман Ф. Достоєвського «Бедные люди», який побачив світ у 1847 р. у типографії Е. Праца. А у № 19 газети за той самий рік надруковано відгук на роман О. Дюма «Женская война» у перекладі В. Строева. У №№ 50–59 за 1848 р. надруковано оповідання А. Плещеева «Протекция», у №№ 223–230 цього ж року – повість П. Юркевича «Заветная скрипка». П'єса О. Островського «Пучина» представлена в перших номерах «Санктпетербургских ведомостей» за 1866 р. У № 38 від 7 лютого 1876 р. повідомляється про поновлення публікації роману Л. Толстого «Анна Каренина» у журналі «Русский вестник». Видання регулярно публікувало «Музыкальные заметки», рецензії на спектаклі, бібліографічні відомості. У №№ 144–145 за 1863 р. П. Анненков виступає з аналізом повісті Л. Толстого «Казачи», а у № 85 за той же рік розміщує статтю про твір «Сатиры в прозе» М. Салтикова-Щедріна. Також газета постійно веде рубрику «Промышленные заметки», де, зокрема, представлені статті про видобуток, очищення та використання води (№№ 222, 229, 230, 234 за 1848 р.), публікує матеріали зборів географічного, мінералогічного товариств (№ 5–8, 12 за 1848 р.). Наприкінці 60-х – початку 70-х років XIX ст. у виданні регулярно друкувався фейлетонний огляд «Недельные очерки и картинки», який вів А. Суворін. Звичайно ж критика недоліків самодержавно-

кріпосницького режиму не виходила за межі ліберальних вимог. У літературному відділі часто з'являлися переклади творів іноземних авторів, ювілейні статті про російських письменників. У 1905 р. газета закликає зберігати спокій, висловлює обурення активними діями народних мас проти самодержавства. У подальшому газета діє під прапором захисту конституційної монархії [2].

Протягом 1756–1917 рр. у Москві виходила газета «Московские ведомости», заснована Московським університетом. З 1859 р. вона видавалася щоденно і мала статус офіційної. У газеті друкувалися накази, урядові рішення, внутрішня хроніка, закордонні відомості, об'яви тощо. Крім цього видання подавало матеріали з історії Москви, Московського університету, культури та побуту Росії. У газетному фонді НБУВ часопис представлений з деякими вилученнями за історичний період 1763–1916 рр.

Розвиток промисловості, торгівлі, науки і техніки в Росії у першому десятиріччі XIX ст. спричинив появу нових періодичних видань. Виникають відомчі й приватні газети, зокрема, «Санктпетербургские сенатские ведомости» (у фонді НБУВ представлені з 1809-го по 1916 р.), «Санктпетербургские коммерческие ведомости» (зберігаються у фонді НБУВ за 1807 р.), «Северная почта» (у газетній колекції НБУВ представлена за період 1809–1868 рр.), «Русский инвалид или военные ведомости» (у фонді НБУВ зберігається за 1816–1916 рр.), «Северная пчела» (у фонді НБУВ представлена за період з 1825-го по 1870 р.) та ін.

У «Санктпетербургских коммерческих ведомостях» та «Северной почте» широко висвітлювалися питання торгівлі, промислового розвитку імперії, публікувалися ціни на товари, вексельний курс, велися такі рубрики, як «Ученые известия», «Изобретения и открытия». В об'яві про вихід газети «Северная почта» вказувалося, що видання покликане сприяти розвитку вітчизняної промисловості, торгівлі, сільського господарства тощо. Саме це видання вперше в Росії ввело в обіг термін «газета» [3].

«Северная почта» виходила два рази на тиждень на чотирьох полосах. Її тираж становив 5400 примірників. Газета висвітлювала питання економічного життя, підтримувала ініціативи приватних підприємців. У 1825 р. вона об'єдналася з «Санктпетербургскими коммерческими ведомостями» і почала виходити під назвою «Коммерческая газета». У газетному фонді НБУВ видання представлено за 1826, 1828–1831, 1836, 1855, 1856, 1893 рр. У 60-х роках XIX ст. газету перейменували на «Биржевые ведомости» (у фонді НБУВ зберігаються її номери за 1864–1916 рр.).

Таким чином, історія російської газетної періодики XVIII–XIX ст. свідчить, що преса завжди займала одне з провідних місць у політичному, економічному та соціальному житті країни. Перші російські газети не тільки відображали офіційний курс російської держави тих часів, а й справляли суттєвий вплив на ідеологічне та духовне життя тогочасного суспільства.

**Список
використаної літератури**

1. Библиография русской периодической печати 1703 – 1900 гг. [Текст] : материалы для истории русской жур-

налистики / сост. и изд. Н. М. Лисовский. – Петроград : Типография Акц. Общ. Тип. Дела, 1915. – 1067 с.

2. Русская периодическая печать 1702–1894 гг. [Текст] : справ. / под ред. А. Г. Дементьева, А. В. Западова, М. С. Черепанова. – М. : Изд-во политич. лит-ры, 1959. – 836 с.

3. *Соболев, В.* Периодическая печать в России в начале XIX века и журналистика декабристов [Текст] / В. Соболев. – М. : ВПШ, 1952. – 31 с.

4. *Федченко, П. М.* Преса та її попередники : Історія зародження й основні закономірності розвитку [Текст] / П. М. Федченко. – К. : Наукова думка, 1969. – 351 с.

5. *Черепанов, М. С.* Возникновение периодической печати в России [Текст] / М. С. Черепанов. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1955. – 34 с.